

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKACASI
ОЛИЙ ВА УРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

МАНСУР ПЎЛАТОВИЧ ЭШОВ

**КОРХОНАНИНГ
ФУНДАМЕНТАЛ
МАТИНИ БОШҚАРИШ:
НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ**

658	УИК 4610	130
7 93	Шов. ИИ	
Корнококен		
Свирдластном		
Кий Уманен		
Веекореи.		
Т: 2010		254038

658

288

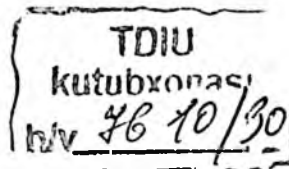
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

МАНСУР ПЎЛАТОВИЧ ЭШОВ

КОРХОНАНИНГ
ФУНДАМЕНТАЛ
ҚИЙМАТИНИ БОШҚАРИШ:
НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ

(МОНОГРАФИЯ)

*Тошкент давлат иқтисодийёт университетининг
90 йиллигига бағишланади.*

ТОШКЕНТ
«МАЪНАВИЯТ»
2020

УЎК: 658.01 (575.1)

КБК: 65.011.3в6

Э-70

Эшов, Мансур.

Э-70 Корхонанинг фундаментал қийматини бошқариш: назария ва амалиёт. Монография / М.Эшов. – Т.: «Маънавият», 2020. – 200 бет.

ISBN 978-9943-04-406-7

Ушбу монографияда корхоналар қийматини бошқаришнинг назарий ва илмий-услубий жиҳатлари кенг ёритилган, шунингдек, қийматни баҳолаш моделлари ва таҳлил қилиш кўрсаткичлари таснифланган, корхона фундаментал қийматини бошқариш методологиясини такомиллаштириш ва самарали бошқариш ҳамда оширишга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Монографиядан иқтисодиётнинг барча йўналишларида таълим олаётган талабалар, магистрантлар, докторантлар, олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари ва иқтисодиёт соҳасига қизиқувчи китобхонлар фойдаланишлари мумкин.

УЎК: 658.01 (575.1)

КБК: 65.011.3в6

ТАҚРИЗЧИЛАР:

*Б. Беркинов, ТДИУ «Макроиқтисодиёт» кафедраси
профессори, и.ф.д.;*

Н. Жумаев, иқтисод фанлари доктори, профессор.

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ КЕНГАШИ
ҚАРОРИГА АСОСАН НАШРГА ТАВСИЯ ЭТИЛГАН.

ISBN 978-9943-04-406-7

© «Маънавият», 2020

МУНДАРИЖА

Кириш 5

1-БОБ. КОРХОНА ҚЙМАТИНИ БОШҚАРИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ .

- 1.1. Корхона қйматини бошқаришнинг моҳияти, тамойиллари
ва вазифалари 8
- 1.2. Корхона қйматини бошқариш концепцияси ва уни амалга
оширишнинг асосий механизмлари 26
- 1.3. Корхоналар фундаментал қйматни тавсифловчи
кўрсаткичлар тизими 36
- Биринчи боб бўйича хулосалар* 53

2-БОБ. ЭНЕРГЕТИКА СОҲАСИ КОРХОНАЛАРИНИНГ ҲОЛАТИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШ

- 2.1. Энергетика тармоғининг ривожланиш ҳолати ва унинг таркибига
кирадиган корхоналар капиталлашув даражаси таҳлили 56
- 2.2. Корхонанинг молиявий фаолияти самарадорлиги унинг фунда-
ментал қйматини ошириш омили сифатида 68
- 2.3. Пул оқимларини бошқариш шароитида оптимал капитал
структурасини шакллантириш ва агрегацияланган балансни
комплекс моделлаштириш 84
- 2.4. Молиявий фаолиятнинг корхона пул оқими ўсишига
(пасайишига) таъсирини баҳолаш 95
- Иккинчи боб бўйича хулосалар* 106

3-БОБ. КОРХОНА ФУНДАМЕНТАЛ ҚЙМАТИНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШ ВА ОШИРИШ ОМИЛЛАРИ

- 3.1. Корхона фундаментал қйматини самарали бошқаришга
таъсир этувчи омиллар 109
- 3.2. Корхона фундаментал қйматини бошқариш концепцияси ва
мониторингни такомиллаштириш йўллари 115
- 3.3. Корхона фундаментал қйматини бошқариш методологиясини
такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари 124
- Учинчи боб бўйича хулосалар* 148

**4-БОБ. КОРХОНА ФУНДАМЕНТАЛ ҚИЙМАТИНИ
БОШҚАРИШНИНГ САМАРАЛИ ИНСТРУМЕНТИ СИФАТИДА
ПУЛ ОҚИМЛАРИНИ ПРОГНОЗЛАШ**

4.1. Рентабеллик кўрсаткичлари ва уларнинг корхона пул оқимиға таъсирини баҳолаш.....	152
4.2. Корхонанинг ўз капитали учун пул оқимини аниқлаш модели.....	162
4.3. Корхонанинг фундаментал қийматини пул оқимларини дисконтлаш усули орқали бошқариш.....	169
<i>Тўртинчи боб бўйича хулосалар.....</i>	<i>183</i>
Хулоса	185
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	190

К И Р И Ш

Жахон амалиётида кейинги йилларда корхоналар бошқарувига замонавий менежментнинг йўналишларидан бири – қийматни бошқариш концепциясининг кетма-кет жорий қилинишидир. Мулк эгалари (акциядорлари) даромадларининг ўсиши корхонага кўшимча киритилган қувватлар ҳажми, ёлланган ходимлар сони ёки компания айланма маблағлари миқдорига эмас, балки улар эгалик қилаётган корхона қийматининг ошишига боғлиқ. Жахон молиявий-иқтисодий инқирозидан кейинги даврда хорижий давлатларда корхоналарда бозор қийматини бошқаришдан, унинг фундаментал қийматини баҳолаш ва бошқариш тизимига ўтиш кузатилмоқда. Хусусан, «дунёнинг ЯИМнинг қарийб 85 фоизини ташкил этувчи АҚШ 20,5 трлн. АҚШ доллари (23,9 фоиз), Хитой 13,6 трлн. АҚШ доллари (15,9 фоиз), Япония 4,9 трлн. АҚШ доллари (5,8 фоиз) Германия 3,9 трлн. АҚШ доллари (4,7 фоиз), Буюк Британия 2,8 трлн. АҚШ доллари (3,3 фоиз), Франция 2,8 трлн. АҚШ доллари (3,2 фоиз)»¹ каби мамлакатларда қийматни бошқариш концепцияси жорий қилинмоқда. Ушбу концепция негизида корхона ресурсларидан самарали фойдаланиш ва унинг молиявий натижаларини энг юқори бўлишини таъминлаш ғояси ётади.

Дунёда корхонанинг активларини баҳолаш бўйича «Америка институти, Жахон банкининг Иқтисодий ривожланиш институти»², «Халқаро қайта қуриш ва тикланиш банки»³, Мулкни баҳолаш стандартлари бўйича Халқаро кўмита, Баҳоловчилар ассоциациясининг Европа гуруҳи каби Халқаро ташкилотлар томонидан амалга оширилаётган илмий тадқиқотлар корхоналарда бозор қийматини бошқаришда, унинг фундаментал қийматини баҳолашга алоҳида эътибор қаратиш зарурлигини кўрсатмоқда.

¹ www.m.statisticstomes.com.

² www.worldbank.org.

³ www.worldbankgroup.org.

Мазкур тадқиқотларда корхоналар қийматининг ўсишини таъминлаш уларнинг инновацион ривожланишига инвестициялар жалб этишнинг ички (фундаментал) омилларига эътибор қаратиш самарали йўл эканлиги исботланган. Ушбу ғояларни ўз фаолиятида татбиқ этган «Apple компаниясининг 2018 йилдаги бозор қиймати 961,3 млрд. АҚШ долларини, Microsoft компаниясининг бозор қиймати 946,5 млрд. АҚШ долларни, Amazon.com компаниясининг бозор қиймати 946,5 млрд. АҚШ долларни ташкил этди»¹. Шунингдек, амалга оширилган тадқиқотларда кўшилиш йўли билан қайтадан тузиш жараёнида корхона қийматини баҳолаш, инвестицион-инновацион лойиҳаларнинг корхона қийматидаги улушларини баҳолашни таҳлил қилиш усуллари, корхона қийматини стратегик бошқаришнинг концептуал жиҳатлари, стейкхолдерлар билан ўзаро ҳамкорлик асосида кўшилиш ва ютиб юбориш жараёнида фирма қийматини бошқариш, акциядорлик корхоналари қийматини бошқариш, корхона қийматини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий усуллари ва моделларини ишлаб чиқиш масалалари кенг ўрганилган. Лекин, корхона қийматини шакллантирувчи омиллар, драйверларни аниқлашга қаратилган ёндашувларни таҳлил қилиш, корхонанинг активлари қийматини баҳолаш, ликвидлилик коэффиценти, тўлов қобилияти, молиявий барқарорлик ва рентабеллик даражасини таҳлил қилиш асосида уларнинг молиявий ҳолатини комплекс баҳолаш масалалари етарлича илмий тадқиқ этилмаган.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда йирик инвестицион лойиҳаларнинг амалга оширилиши туфайли янги ишлаб чиқариш объектлари ва қувватларининг ишга туширилиши саноат корхоналарини модернизациялаш ва технологик қайта жиҳозлаш жараёнининг янада чуқурлашувига ёрдам берди. Буларнинг барчаси корхоналар қийматининг ўсишига катта таъсир кўрсатди. Бугунги кунда энг муҳим вазифалар қаторида хусусий мулкчилик ҳуқуқларини ҳимоялаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусан, корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳияти ва қийматини оширишга таъсир кўрсатувчи

¹ www.statistista.com.

самарали стратегик бошқарув тизимига ўтиш белгилаб берилган. Ушбу устувор вазифаларни ўз вақтида ҳал этиш корхона қиймати ни самарали бошқариш методологиясини хорижий тажрибалар асосида корxonалар ривожланишининг ички салоҳиятини тавсифловчи фундаментал қийматни баҳолаш ва бошқаришни ҳисобга олиб такомиллаштириш талаб этилади. Бунда корxonалар бозор қиймати ни анъанавий молиявий ва бошқарув ёндашувлари билан тўлдиришга асосланган фундаментал қийматни бошқаришни тавсифловчи тизимни яратиш муҳим ҳисобланади. Шунингдек, тизимли ёндашув асосида корxonанинг фундаментал қиймати ни бошқаришнинг жаҳон илм-фанида ишлаб чиқилган назарий ва илмий – методологик қоидаларини такомиллаштириш орқали Ўзбекистон иқтисодиёти шароитига мослаштириш ва уни амалиётга жорий этиш усул ҳамда воситаларини ишлаб чиқиш талаб этилади.

1 - Б О Б.

КОРХОНА ҚИЙМАТИНИ БОШҚАРИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ

1.1. КОРХОНА ҚИЙМАТИНИ БОШҚАРИШНИНГ МОҲИЯТИ, ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Мустақиллик йиллари давомида Ўзбекистонда йирик ва кичик бизнеснинг замонавий юқори технологияли корхоналари, шунингдек, уларни бошқаришнинг бозор тизими яратилди. Бундай корхоналар орасида айниқса, бугунги кунда мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида салмоқли роль ўйнаб келаётган акциядорлик жамиятлари алоҳида ажралиб туради. Улар, сезиларли миқдордаги активларга эга бўлган ҳолда, ташқи бозорда муваффақият билан рақобат қилиши ва ички бозорда истеъмолчилар талабларини қондириши мумкин.

Статистик маълумотларга кўра 2018 йил 16 ноябрь ҳолати бўйича Ўзбекистонда акциядорлик жамияти шаклидаги 603 та тижорат ташкилоти, жумладан, 27 та тижорат банки, 9 та суғурта компанияси, 9 та инвестиция фонди, 7 та лизинг компанияси, шунингдек, 4 та биржа фаолият кўрсатган. Энг кўп сонли АЖ тармоқ миллий холдинглари таркибига «Ўзпахтасаноат» – 98 та АЖ; «Ўзбекнефтегаз» – 50 та АЖ; «Ўздонмахсулот» – 40 та АЖ; «Ўзбекэнерго» – 36 та АЖ. Энг кўп акциядорлик жамиятлари Тошкент шаҳрида (221 та), энг кам сонли акциядорлик жамиятлари эса Сирдарё вилоятига (16 та) тўғри келади.

Ҳозирги кунда илмий тадқиқот ишларида корхоналарни бошқариш моделлари ва концепциялари икки блокка бўлинади. Биринчи блокка бухгалтерия ёки баланс концепциялари, иккинчи блокка эса бозор ёки қиймат концепциялари киради.

Баланс моделларига асос қилиб максимал фойдага йўналтириш концепцияси олинади. Бунда корхона фаолиятининг бошқа муҳим

натижалари, яъни бозорда рақобатли устунликларнинг сақланиши, бизнеснинг инвестицион жалб этувчанлиги эътиборга олинмайди.¹

Бунга қарама-қарши, бошқарувнинг бозор концепциялари асосан корхона қийматини максималлаштиришга йўналтирилади. Шу муносабат билан ушбу моделлар ва концепциялар замонавий хўжалик юритиш шароитларида кенг тарқалган ва қўлланила бошлаган.

Корхона акциядорлари учун уларнинг мулк объектлари фаолият кўрсатиши натижасида фаровонлик даражасининг ўсиши муҳим масала ҳисобланади. Акциядорлар фаровонлигининг ўсиши ишга туширилган қувватлар ёки ёлланган ходимлар сони, компания айланмаси билан эмас, балки улар эгаллик қиладиган корхона қиймати билан ўлчанади.

Шунингдек, бизнесга асос солган ва уни ривожлантиришга маблағ киритган акциядор бизнесни сотишга тўғри келган ҳолларда уни энг қиммат нархда сотишга интилади, акцияларни харид қилган инвестор эса, ўз навбатида, уларнинг ўсиши ва киритилган маблағларни қайтаришдан манфаатдор бўлади. Айнан шу сабабли корхона қийматини унинг ҳаётийлик даврининг исталган босқичида максимал даражада ошириш зарур.²

Корхона қийматини бошқариш жараёнида энг самарали бошқарув қарорларини қабул қилиш, шунингдек, пул оқимларини рационаллаштириш имконияти пайдо бўлади. Бироқ, Ўзбекистонда фаолият юритаётган турли муклчилик шаклидаги корхоналар, жумладан, акциядорлик жамиятлари раҳбарлари корхона қийматини ошириш, қўшимча инвестициялар жалб қилиш ва бошқа мақсадларда корхонани бошқариш мезони сифатида қийматдан амалий фойдаланиш масаласига етарлича эътибор қаратмайди. Бунда тўхтатиб турадиган омиллардан бири энг аввало, менежментнинг қиймат концепцияси асосида стратегик ва тезкор-тактик характердаги бошқарув қарорлари қабул қилишга тайёр эмаслиги, чуқур

¹ А.А.Шишкин. Оценка эффективности процесса создания стоимости предприятий промышленности на основе динамического критерия // Вестник КГФЭИ. 2010. №4. 40–43-бетлар.

² Ю.В.Козырь. Стоимость компании: оценка и управленческие решения. 2-е изд., доп. и перераб. – М.: «Альфа-Пресс». 2009. 376-б.

билимга эга эмаслик, қийматни яратиш ва бошқариш воситаларини билмаслик ҳисобланади. Мамлакатимиз амалиёти шундан далолат берадики, шу сабабга кўра бошқарув қарорларининг аксарияти муайян вазиятларда менежерлар ва молиявий маслаҳатчилар тўплаган тажрибалари ва ички ҳиссиётлари асосида қабул қилинади. Бу эса, ўз навбатида, кўплаб корхоналарда операцион ва молиявий фаолиятнинг риск даражасини пасайтиришга таъсир этмайди.

Молиявий менежментни компания қийматини яратишга йўналтирилган менежментга айлантириш бир томондан, компания молиясини самарали бошқариш учун фақат молиявий ва инвестицион фаолиятни эмас, балки компания фаолиятининг барча турларини комплекс самарали бошқариш зарур. Ҳозирги пайтда фақат самарали молиявий менежмент ва активларга инвестиция киритиш билан рақобатли устунликларга эришиб бўлмайди.

Бозорлар глобаллашуви ва ахборот технологияларининг ривожланиши рақобат шартларини кучайтириб юборди. Компания муваффақиятлари қисқа муддатли истиқболдаги молиявий натижалар юқори эканлиги билангина эмас, балки стартегик самарадорлик – компаниянинг узоқ муддатли даврда номодий активларини мохирона бошқариш ва инвестициялаш билан асосланади.

Бошқа томондан, менежментнинг ривожланиши баҳолаш фаолиятининг эволюцияси, баҳолаш кўрсаткичлари ва компания фаолияти мезонлари билан боғлиқ, яъни миллий бухгалтерия ҳисоботи тизими ва стандартларнинг хорижий молиявий ҳисобот стандартларига яқинлашуви ҳисобига корхонани бошқариш циклига бозор қиймати тушунчаси фаол қўшилди, мутлақ бухгалтерия кўрсаткичларидан рентабеллик кўрсаткичлари ва қиймат кўрсаткичларига ўтиш рўй берди.

Бундан ташқари, молиявий кўрсаткичларга асосланадиган анъанавий назорат ва ҳисобот тизимлари компания самарадорлигининг реал ривожланишини бошқаришга имкон бермайдиган жиддий чекловларга эга:

1. Ўзгартириб бўлмайдиган ўтмишдаги ҳолатни акс эттирмади. Агар компания фақат молиявий кўрсаткичларга йўналтирилган бўлса, у доимо кечикади ва «Энди кеч» деб айтишдан бошқа илож қолмайди.

2. «Асосий манфаатлар соҳиблари» кутаётган натижаларни акс эттирмайди. Компанияни таҳлил қилишнинг стандарт

молиявий схемалари энг аввало, акциядорлар ва менежмент учун мўлжалланган бўлиб, уларнинг орасида мижозлар, персонал, таъминотчилар, ҳамкорлар ва бошқалар бўлиши мумкин бўлган бошқа стейкхолдерлар манфаатларини қондириш натижалари ҳақида фойдали ахборотни ифодаламайди.

3. Ҳаддан ташқари агрегация қилинган ва умумлаштирилган. У ёки бу натижани айнан қайси омил асослаб берганини, нима асосий сабаб ва тўғри қарор эканлигини тушуниш қийин.

4. Номоддий активлар қийматини писанд қилмайди ёки нотўғри акс эттиради. Ҳаттоки EVA (иқтисодий кўшилган қиймат) кўрсаткичи ҳам маҳсулот сифати ва персонални ўқитишга инвестициялар киритиш бўйича корхона ишлари самарадорлигини яққол намоиш этишга қодир эмас.

Буларнинг барчаси компанияда назорат ва ҳисобот тизимини тубдан ўзгартириш – уни аллақачон ўтиб кетган кунларда эришилган ютуқларни акс эттирадиган умумлаштирилган молиявий кўрсаткичларни эмас, балки менежментга бизнес қийматининг ўсишига хизмат қиладиган сифатли бошқарув қарорлари қабул қилишга имкон берадиган ахборот тақдим этиш заруратидан далолат беради.

Корхона қийматини бошқариш масалалари кўплаб хорижий ва маҳаллий олимларнинг илмий ишланма ва тадқиқотларида муҳим ўрин эгаллаб келган ва ҳозирда ҳам шундай давом этмоқда. Бозор қиймати ва уни корхоналарда бошқариш асосчиларидан бири деб ҳисоблаш мумкин бўлган Альфред Маршалл қайд этганидек: «...*жорий ставка бўйича капиталга фоиз чиқариб ташлангандан кейин унинг (мулкдор ёки бошқарувчи) фойдасидан қоладиган қисми унинг тадбиркорлик ёки бошқарув фойдаси деб аташ мумкин*»¹. А.Маршаллнинг фикри шунинг исботи ҳисобланадики, қолдиқ даромад ёки иқтисодий фойда деб аталадиган фойда тушунчаси бухгалтерия ҳисобида соф даромад сифатида ўлчанадиган бугунги даромад тушунчасидан тубдан фарқ қилади.

XX асрнинг 30-йилларида Ирвинг Фишер, Нобель мукофоти совриндорлари Франко Модильяни ва Мертон Миллер эса 50-йиллар охирлари ва 60-йиллар бошларида корхона қийматини

¹ *А.Маршалл. Принципы экономической науки. Т. 1. и 2. – М.: Издание РОО, 1996.*

бошқариш назариясига улкан ҳисса қўшганлар. Хусусан, И.Фишер компаниянинг соф жорий қиймати ва кутилаётган пул даромадлари дисконтланган оқими ўртасидаги боғлиқликни тадқиқ этган. Ф.Модильяни ва М.Миллер эса, кейинчалик соф жорий қиймати мусбат бўлган компаниянинг инвестицион қарорлари унинг акциялари қийматининг ўсишида асосий, ҳал қилувчи омил ҳисобланишини кўрсатган.¹

Ҳар қандай тушунчани таърифлашнинг зарур элементи унинг мақсадли йўналтирилганлиги ҳисобланади. Шу муносабат билан корхона қийматини бошқариш мақсадини асослаб бериш вазифаси юзага келади. Мақсад «бошқарув» тушунчаси таърифининг ўзидан келиб чиқади. Умумий кўринишда бошқарув зарурий, етарли таъсир воситалари ва усуллар ёрдамида фойдаланиш асосида унинг барқарорлигини сақлаш ёки бир ҳолатдан бошқа ҳолатга ўтказиш учун жараён, объект ёки тизимга таъсирни ифодалайди. Бундан келиб чиқадик, «бошқарув» тушунчасининг муҳим белгиси маълум бир мақсадга эга бўлиши лозим бўлган таъсир ҳисобланади. Бунда бизнинг тадқиқотимизда бошқарув объекти корхона қиймати ҳисобланади.

Christopher A.Hartwell ва Anna P.Malinowskalar² хулосасига кўра, нобарқарор институционал муҳитда корхона қийматини баҳолаш ва бошқариш кўп жиҳатдан норасмий мулк ҳуқуқларининг ривожланиши ва корхона учун бошқа ташқи омиллар билан боғлиқ, корхонанинг ўзига хос хусусиятлари эса нисбатан кам таъсир кўрсатади.

Zvika Afik, Roi Haim ва Yaron Laha³ йирик корхоналар ва юқори ликвидли акцияларга компанияларида ишчиларнинг иш ташлаши ёки меҳнат можароларидан 15 кун ўтгандан кейин компания қийматига сезиларли таъсир кўрсатишини асослаб беришган. Нисбатан ликвидли бўлмаган акцияларга эга бўлган корхоналар-

¹ Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital Corporation Finance and the Theory of Investment // Journal of Business. – 1958. – Vol. 34. P. 411–433.

² Christopher A.Hartwell and Anna P.Malinowska. Informal institutions and firm valuation // Emerging Markets Review. Volume 40, September 2019, 100603.

³ Zvika Afik, Roi Haim, Yaron Laha. Advance notice labor conflicts and firm value – An event study analysis on Israeli companies // Finance Research Letters. Available online 8 December 2018.

га эса, ишчиларнинг иш ташлаши ёки меҳнат можароларининг биринчи кундан бошлаб корхона қийматига сезиларли таъсир кўрсатишини исботлашган.

Шундай қилиб, умумлаштирилган ҳолда корхона қийматини бошқариш – корхона қийматини максималлаштириш жараёнига йўналтирилган фаолиятдир.

Турли муаллифлар ёндашувларидан келиб чиқиб, қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

биринчидан, корхонани бошқаришга қиймат ёндашуви, барча даражаларда (директорлар кенгашидан менежерларгача) қийматни бошқаришни кўзда тутати;

иккинчидан, қийматни максималлаштириш бу – бир марталик вазифа эмас, балки узлуксиз ва қайтадан бошланадиган стратегик ва тезкор бошқарув қарорлари циклидир;

учинчидан, бу қийматни шакллантирадиган кўрсаткичларни тушунмасдан туриб корхона қийматини самарали бошқариш мумкин эмас.

Корхона қийматини бошқариш, иқтисодий тоифа сифатида, корхона қийматининг уни ошириш мақсадида таъсир этишга асосланади, бу мазкур корхона ривожланишига моддий ресурслар киритадиган юридик шахслар ва хўжалик юритувчи субъектларнинг манфаатларига жавоб беради. Шундай қилиб, корхона қийматини баҳолаш бошқарув қарорлари уни ошириш мақсадларига йўналтирилган асосий бошқарув объекти сифатида намоён бўлади. Бошқа томондан, корхона қийматини баҳолаш қабул қилинаётган бошқарув қарорлари характерини асослаб

1.1-расм. Корхона қийматини баҳолаш, ушбу қийматни бошқариш ва бутун корхонани бошқариш ўртасидаги ўзаро алоқдорлик.¹

¹ Тадқиқот натижалари асосида муаллиф томонидан тузилган.

беради.¹ Корхона қийматини баҳолаш, ушбу қийматни бошқариш ва бутун корхонани бошқариш ўртасидаги мустаҳкам ўзаро алоқалар ва бир-бирини асослаб бериш умумлаштирилган кўринишда 1.1-расмда акс эттирилган.

Шундай қилиб, корхона қийматини бошқариш тизими бу – прогноз қилиш даври мобайнида талаб қилинган рискдан ортиқ бўлган ва корхона қийматини максималлаштириш ва корхона мулкдорлари фаровонлигини ошириш мақсадида фаоллик суръати юкори бўлган ташқи муҳит шароиларида қиймат яратиш жараёнига таъсир этиш шакллари, усуллари ва таомиллари йиғиндисини ўз ичига оладиган бўш пул маблағлари барқарор мусбат оқимига эришишнинг мақсадли йўналтирилган жараёни (1.2-расм).

Қийматга оид таҳлил мураккаблиги «қиймат» кўрсаткичининг кўп ўлчамли эканлигидан иборат. Корхона қийматини бошқа-

1.2-расм. Корхона қийматини бошқаришнинг моҳияти ва вазифалари.¹

¹ Б.Б.Беркинов. Корпоративные структуры (основы создания и управления). – Т.: Изд. Нац. биб-ки Узбекистана им. А.Навои, 2005, 132-б.; Б.Ходиев, Б.Беркинов, А.Кравченко. Оценка бизнеса. – Т.: «Iqtisod-moliya», 2007.

² Тадқикот натижалари асосида муаллиф томонидан тузилган.

ришнинг моҳиятини тушуниб олиш учун нафақат ушбу тушунчанинг турли талқинларини кўриб чиқиш, балки корхона қийматининг ҳар хил турларини аниқлаш ҳам мақсадга мувофиқ.

Иқтисодиёт фанида қиймат муаммоси асосий муаммо ҳисобланади, чунки барча иқтисодий тушунчалар ва қонуниятлар у ёки бу тарзда қиймат билан боғлиқ. Бу фундаментал иқтисодий тоифа ягона ёки ҳеч бўлмаса умумий эътироф этилган таърифга эга эмас. Кўплаб асрлар давомида иқтисодиёт мунтазам равишда турли қиймат назариялари билан тўлдириб борилган, қиймат турларининг янги тушунчалари пайдо бўлган. Аристотель, А. Смит, Д. Рикардо, Т. Мальтус, К. Маркс, Д. Милль, У. Джевонс, А. Маршалл, К. Менгер, В.Парето ва бошқа олимлар томонидан қийматни тадқиқ этиш орқали иқтисодиёт фанининг ривожланишига катта ҳисса қўшган.

Қиймат хўжалик ҳаётининг кўринмайдиган ички иқтисодий муносабатларни ифодалайди. Қийматни тоифа сифатида фалсафий-иқтисодий фикрлаш мураккаблиги ва зиддиятлари, шунингдек, концепциялар қарама-қаршилиги шунга олиб келдики, қийматнинг бош негизи ҳақида масала илмий муҳитда ҳозирги кунда ҳам очиқ турибди. Қиймат кўпинча уч хил жиҳатдан кўриб чиқилади: 1) бирон нарсанинг пул шаклида ифодаланган қиймати ёки бирон нарсанинг харажатлар миқдори; 2) товар ишлаб чиқаришга сарфланган ва шу товарда моддий тус олган ижтимоий меҳнат; 3) харид қилинаётган активнинг тўланган (ёки келишилган) нархи, жумладан, активни тадқиқот учун зарур бўлган ҳолатга келтириш ва уни ташиш харажатлари.¹

Қийматни тушуниш иқтисодиёт назарияси доирасида фақат атамаларга оид аҳамиятгагина эга эмас. Ушбу тоифа баҳолаш фаолиятида муҳим амалий фойдаланилиб, бу ерда мулк қийматининг иқтисодий қимматини акс эттириб, айнан унинг «қиймат»и сифатида мос келувчи услубий таомиллар ёрдамида аниқланади.

Баҳолаш фаолиятига бағишланган америкалик муаллифлар қаламига мансуб классик асарларнинг аксариятида қийматни иқтисодий тоифа сифатида аниқлаш умуман келтириб ўтилмайди. Кўпроқ шуни учратиш мумкинки, қиймат бу – харидор биронта

¹ Большой экономический словарь: 26500 терминов / Под ред. А.Н. Азрылциана. 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2012. 1472 с., стр 761.